

Ewa Czerwińska-Jakimiuk

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Czynniki sytuacyjne w etiologii zbrodni zabójstwa

Streszczenie

Głównym celem opracowania jest poznanie i charakterystyka czynników sytuacyjnych w grupie sprawców zbrodni zabójstwa. W 2014 roku poddano wtórnej analizie empirycznej dane dotyczące sytuacyjnego tła motywacyjnego 82 sprawców zabójstw. W konsekwencji można stwierdzić, iż zdecydowana większość badanych sprawców zabójstw przed dokonaniem czynu pozostawała w typowych układach sytuacyjnych, które można określić jako sytuacje trudne o mniejszym bądź większym nasileniu stanów frustracji i deprivacji potrzeb biologicznych i/lub psychologicznych. Parametry czasowe sytuacji były zróżnicowane, a najczęściej występującymi sytuacjami trudnymi były: zagrożenie, sytuacja bolesna i przeciążenie. Najczęściej frustracja lub/i deprivacja dotyczyła potrzeby podtrzymania własnej wartości, akceptacji i uznania, bezpieczeństwa. Wiodącym motywem zabójstwa był motyw emocjonalno-afektywny, poczucie zagrożenia, poczucie krzywdy. Przedstawione w opracowaniu rezultaty badań pozwalają na sformułowanie wniosków praktycznych dotyczących działań terapeutyczno-resocjalizacyjnych oraz opiniowania sądowno-psychologicznego.

Słowa kluczowe: zabójstwo, sprawca, czynniki sytuacyjne, sytuacja trudna, frustracja/deprivacja potrzeb, motyw czynu

Wprowadzenie

Prezentując zarówno koncepcje, jak i rezultaty badań empirycznych dotyczące przestępczości oraz analizując czyn zabroniony z perspektywy psychologicznej, nie sposób pominąć znaczenia czynników sytuacyjnych w jego etiologii. Jeśli chodzi o zbrodnię zabójstwa to podkreślić należy, iż pomimo niewielkiej reprezentacji tych czynów w statystykach przestępczości, powodują one nie tylko silne emocje, ale ciągle są przedmiotem analiz i dociekań psychiatrów, psychologów, kryminologów, prawników i socjologów.

Poniżej zaprezentowano liczbę zabójstw od roku 1999 do 2015 na tle ogółu przestępstw kryminalnych.

Tabela 1. Przepięstwa kryminalne¹ i zabójstwa w latach 1999–2015 w Polsce

Rok	Przepięstwa kryminalne		Zabójstwo	
	Liczba postępowañ wszczętych	Liczba przepięstw stwierdzonych	Liczba postępowañ wszczętych	Liczba przepięstw stwierdzonych
2015		553 767		502
2014	599 534	594 318	531	526
2013	663 052	730 226	603	574
2012	663 285	781 340	566	582
2011	684 000	794 102	684	662
2010	681 532	778 905	702	608
2009	702 790	763 597	729	763
2008	675 095	735 218	748	759
2007	723 277	794 317	789	848
2006	819 317	893 389	816	816
2005	913 395	1 000 096	720	837
2004	1 001 483	1 085 295	790	980
2003	967 9931	1 101 387	928	1 039
2002	1 017 080	1 083 854	1 007	1 188
2001	1 036 094	1 107 073	1 169	1 325
2000	1 061 059	1 133 162	1 158	1 269
1999	977 342	1 020 654	1 121	1 048

Źródło: www.statystyka.policja.pl

W psychologii duzo miejsca poświęcono zagadnieniu sytuacji trudnej. Tadeusz Tomaszewski (1965: 149) stwierdza, iż pod tym pojęciem należy rozumieć: „taki układ warunków, zadań, celów, możliwości działającego podmiotu, w którym naruszona została równowaga między tymi elementami w stopniu wymagającym nowej koordynacji, co powoduje przeciążenie systemu regulacji i ujemne emocje”. Bardzo podobnie definiuje sytuację trudną Maria Tyszkowa (1967: 14). Według autorki sytuacja ta to „układ zewnętrznych warunków (bodźców), powodujących zakłócenie normalnych czynności lub zagrożenie potrzeb jednostki, jej dążeń, cenionych przez nią wartości i wywołujących w związku z tym charakterystyczne zmiany w zachowaniu”.

Na podstawie klasycznych prac Tomaszewskiego (1965, 1975), Andrzeja Lewickiego (1969), Janusza Reykowskiego (1966), Edward Nęcka (1979) przedstawili następną klasyfikację sytuacji trudnych i kryminogennych:

1. deprywacja ważnych potrzeb biologicznych lub psychologicznych,
2. przeciążenie, tj. konieczność wykonywania zadań przekraczających możliwości fizyczne lub psychiczne jednostki,

¹ W przepięstwach kryminalnych uwzględnione są zabójstwa – właściwą proporcję/ reprezentację zabójstw w stosunku do ogółu przepięstw kryminalnych otrzymamy po odjęciu od przepięstw kryminalnych liczby zabójstw; w danych za rok 2015 w statystyce policyjnej nie zamieszczono informacji o liczbie postępowañ wszczętych; dane te są udostępniane tylko w liczbach bezwzględnych.

3. sytuacja bolesna, tj. konieczność znoszenia bólu fizycznego lub moralnego (poniżenie, krzywda, zawstyżenie, obelga),
4. konflikt motywacyjny, który może być uważany za podwójną deprivację (deprivację dwóch lub więcej potrzeb równocześnie, ale zarazem zasługuje na odrębne potraktowanie, gdyż wiąże się u człowieka z długotrwałymi i męczącymi procesami decyzyjnymi o negatywnym zabarwieniu emocjonalnym),
5. zagrożenie, czyli układ bodźców samych w sobie niegroźnych, ale sygnalizujących pojawienie się jakiejś przykrości,
6. utrudnienie czynności z powodu braku elementów potrzebnych do jej wykonania lub z powodu przeszkody w realizacji czynności (frustracja),
7. sytuacje nowe, nieznane i zaskakujące, w których zawodzą wypróbowane do tej pory metody działania.

Psychologowie posługują się pojęciem sytuacji trudnej w odniesieniu do zachowań przestępczych, natomiast kryminolodzy używają terminu sytuacja kryminogenna² i wyodrębniają trzy rodzaje takich sytuacji: prowokacje, konflikty oraz zagrożenia (por. Daszkiewicz 1982)³.

W polskiej literaturze przedmiotu na znaczącą rolę sytuacji w etiologii przestępstw agresywnych — zabójstw, jako pierwsi zwrócili uwagę Halina Janowska (1974), Adam Szymusik (1972), Anna Wolska (1981), Józef K. Gierowski (1989) i Piotr Stępiak (1984).

Przykładowo w klasycznych badaniach Janowska (1974) zauważyła, iż zróżnicowanie zabójstw jedynie według motywów nie daje możliwości uchwycenia typologii sprawców podporządkowanej tym motywom. Można ją natomiast uzyskać, gdy uwzględni się czynnik sytuacyjny, na podłożu którego wyłonił się konkretny motyw. I tak np. zabójstwa, w których motywem była obrona godności osobistej, należało podzielić na czyny związane z poważnym, zadawnionym konfliktem między sprawcą a ofiarą i zabójstwa dokonane na tle doraźnego konfliktu oraz popełnione w sytuacji bójkii. W obu przypadkach czyny pozostawały w związku ze stanem nietrzeźwości sprawcy.

Natomiast przedmiotem badań Stępiaka (1984) była geneza przestępczości młodocianych. W ich wyniku okazało się, iż sytuacja kryminogenna miała miejsce w 78% badanych przypadków. Pojawiła się ona wraz z innymi czynnikami kryminogennymi, natomiast nigdy nie stanowiła jedyne go czynnika.

² W polskiej literaturze kryminologicznej na temat sytuacji pisze Leon Tyszkiewicz (1975: 83), który uważa, iż sytuacja jest to pewien układ warunków środowiskowych cechujący się mniejszym lub większym stopniem krótkotrwałości.

³ Należy zaznaczyć, iż żadna z wymienionych sytuacji nie prowadzi w sposób nieuchronny do dezintegracji w postępowaniu człowieka, ale zazwyczaj w połączeniu z pewnymi zmiennymi osobowościowymi – np. skłonnością do kumulowania napięcia emocjonalnego, nadwrażliwością i niedojrzałością emocjonalną wyrażającą się przewagą procesów emocjonalnych nad poznawczymi, egocentryzmem, neurotyzmem – może wywołać poważne zakłócenia w funkcjonowaniu jednostki.

Sytuacja leżąca u podstaw zbrodni zabójstwa może przyjmować jeden z parametrów czasowych. Agresja może być wynikiem sytuacji ciągłej, w której jednostka poddawana jest długotrwałemu oddziaływaniu czynników stresogennych, lub wynikać z sytuacji nagłej, jednorazowej (por. Wolska 1981). W sytuacji nagłej agresywnego czynu przestępczego, mamy do czynienia z elementami bezpośrednio powodującymi ten czyn. Zdarza się także, że jednostka podlega długotrwałemu działaniu sytuacji trudnej, natomiast sytuacja nagła stanowi tylko czynnik „spustowy” agresji.

Badania nad wpływem zewnętrznych czynników sytuacyjnych o charakterze ciągłym na częstotliwość popełniania zabójstw były oparte na teoriach agresji i stresu psychologicznego. Teorie te podkreślały znaczenie sytuacji, bodźca zewnętrznego, który wyzwalał bądź generował agresywne zachowanie. Autorzy, zajmujący się problematyką zabójstw dokonanych pod wpływem sytuacji ciągłej, wskazują na występowanie zależności między osobą sprawcy a ofiarą. Okazało się, iż ofiary zabójstw w zdecydowanej większości były osobami znanymi sprawcy i bardzo często przejawiały postawę wroga, prowokacyjną w stosunku do późniejszego agresora. Przyszli sprawcy byli zazwyczaj w długotrwałym konflikcie z ofiarami. W relacji tej miały miejsce notoryczne nieporozumienia, z czasem stające się nie do zniesienia. Wówczas dochodziło do nagłego, gwałtownego wyładowania agresji na skutek bodźca nieproporcjonalnego do reakcji, której skutkiem było zabójstwo bądź jego usiłowanie (por. Gierowski 1989; Gierowski, Jaśkiewicz-Obydzińska 2002).

Sprawcy ci w zdecydowanej większości pochodzili z dobrze sytuowanych rodzin, a internalizacja norm i wartości przebiegała zazwyczaj w sposób prawidłowy. Jednak zabójcy ci przez długi czas (niejednokrotnie całe życie) czuli się niedoceniani, charakteryzowało ich poczucie mniejszej wartości, które narastało i wraz ze splotem innych czynników deprywacyjno-frustracyjnych, w konsekwencji prowadziło do zabójstwa (Gierowski 1989; Jaśkiewicz-Obydzińska 2002).

W pionierskich, klasycznych już badaniach Gierowski (1989) poddając analizie sytuacyjne tło motywacyjne (zewnętrzne czynniki, które mają wpływ na podjęcie agresywnego działania sprawcy) 105 sprawców zbrodni zabójstwa, wykazał, iż miało ono najczęściej charakter sytuacji ciągłej (narastającego konfliktu między sprawcą a otoczeniem społecznym) – 83 przypadki, co stanowi 79% ogółu badanych. Pozostałe akty przestępstwa popełniano pod wpływem sytuacji nagłej, nowej, zaskakującej, gdzie zawodziły dotychczas stosowane i skutkujące metody działania. Sytuacje trudne, w których znaleźli się sprawcy miały charakter deprywacji lub frustracji znaczących potrzeb biologicznych i psychologicznych. Zdecydowanie najczęściej deprywacja czy frustracja dotyczyły potrzeby podtrzymania własnej wartości – 85 badanych, akceptacji – 73, dominacji – 71, miłości – 45, bezpieczeństwa – 28, afiliacji – 26, potrzeby seksualnej – 26, wyróżniania się – 18 badanych. Najczęściej dochodziło do frustracji kilku potrzeb równocześnie. 46 z ogółu badanych osób było poddawanych frustracji potrzeb biologicznych (niedobór snu, pokarmu, zmęczenie, sytuacja ciąży, choroby somatycznej), natomiast jeśli weźmiemy pod uwagę rodzaj

sytuacji trudnej to najczęściej była to sytuacja bolesna – 44, konfliktu motywacyjnego – 32, zagrożenia – 28, przeciążenia – 18, utrudnienia – 16 badanych (Gierowski 1989, s. 89)⁴.

Do sytuacyjnego tła motywacyjnego można zaliczyć także sytuacyjne czynniki dekompensujące – zewnętrzne warunki znoszące lub osłabiające samokontrolę, w których zostają osłabione poczucie własnej tożsamości oraz funkcje regulacyjne własnego „Ja” (por. West 1965; Wolfgang 1967 za: Wolska 1981). Czynniki te powodują u jednostki zachowanie pozbawione pełnej racjonalnej oceny i tak wpływają na zachowanie, iż osoba nie kieruje się rzeczywistymi możliwościami oraz nie w pełni rozumie znaczenie swego czynu. Bardzo często z racjonalnego typu sterowania przechodzi wówczas na typ emocjonalny, gdzie charakterystyczne jest obniżenie tolerancji na frustrację oraz osłabienie bądź zniesienie mechanizmów samokontroli (por. Gierowski 1989: 35).

Philip Zimbardo (za: Gierowski 1989) w powyższym kontekście wymienia:

- sytuację anonimowości,
- rozdzielanie odpowiedzialności,
- uczestnictwo w grupie,
- stan ogólnego pobudzenia,
- intensywną sensoryczną stymulację o niezróżnicowanym charakterze,
- sytuacje nowe, obce, nieznanne,
- działanie czynników osłabiających lub przerywających czynności mechanizmów regulacyjnych (np. alkohol).

W genezie zabójstw znaczącymi czynnikami dekompensującymi zachowanie sprawcy są przede wszystkim alkohol⁵, narkotyki⁶ oraz sytuacja, w której słabnie poczucie własnej tożsamości (sytuacja całkowitej anonimowości, rozdzielania odpowiedzialności, np. w związku z działaniem w grupie) (por. Zimbardo, za: Gierowski 1989).

W cytowanych wcześniej badaniach Gierowskiego (1989: 89) czynnikiem dekompensującym zachowanie sprawców najczęściej był alkohol. Pod jego wpływem działało 41% ogółu sprawców. W niektórych przypadkach w skład sytuacyjnego tła motywacyjnego wchodziły okoliczności, w których słabnie poczucie własnej tożsamości: 32,3% badanych dokonało czynu, znajdując się w sytuacji anonimowości,

⁴ Poddając szczegółowej analizie rozważania Gierowskiego (1989) należy zaznaczyć, iż sytuacyjne tło motywacyjne różniło się w zależności od motywów zabójstwa: ekonomicznego, na tle seksualnym, z motywów urojeniowych, z zemsty, z poczucia krzywdy, z poczucia zagrożenia (o niejasnym, niesprecyzowanym motywie).

⁵ Odsetek sprawców zabójstw dokonujących czynu pod wpływem alkoholu podawany przez polskich autorów waha się od 15 do 88% (Gierowski 1989; Gierowski i Szaszkievicz 2002; Heitzman 1996, 2002; Hołyst 1970; Janowska 1974; Leszczyński 1992; Paprzycki 1990; Pikulski 1995; Majchrzyk 1994, 2008; Szymusik 1996; Wolska 1999, 2000; Kowalczyk 2010, 2014 et al.).

⁶ Z danych amerykańskich i brytyjskich wynika, iż w przypadku zbrodni zabójstwa udział sprawców pod wpływem narkotyków jest znacznie mniejszy niż pod wpływem alkoholu. W polskich badaniach Zdzisława Majchrzyka (2001) i Anny Wolskiej (2001) od 14% do 15,5% sprawców zabójstw pozostawało pod wpływem narkotyków (por. M. Przybyłek 2002: 143).

a u 10,4% osób wystąpiła sytuacja rozdzielenia odpowiedzialności – 10,4% sprawców dopuszczając się czynu, działało w grupie. Z doniesień Gierowskiego (1989: 197–199) wynika, że charakter działania – planowany, częściowo planowany lub nieplanowany oraz znajomość ofiary – zależy od motywu sprawcy. I tak, planowany/uformowany charakter działania wystąpił u zabójców z motywów ekonomicznych, seksualnych oraz zemsty, elementy planowania zaobserwowano wśród sprawców dokonujących czynu z motywów urojeniowych, natomiast nieplanowany charakteryzował osoby popełniające zbrodnię z poczucia krzywdy, zagrożenia bądź bez motywu. Ofiara była znana lub nieznaną sprawcy działającemu z motywów ekonomicznych, nieznaną lub łączyła ich luźną znajomość w przypadku sprawców z motywów seksualnych. Przyszła ofiara pozostawała w zażyłości lub luźnej znajomości z późniejszym sprawcą, który dokonał czynu z motywów urojeniowych, a luźną znajomość charakterystyczna była w grupie zabójców z motywów emocjonalnych (zemsta, poczucie krzywdy, zagrożenia/bez wyraźnego motywu).

Jeśli chodzi o stan psychiczny sprawców w chwili dokonania zbrodni to w 16 przypadkach biegli orzekli niepoczytalność, w 75 przypadkach znacznie ograniczoną poczytalność, a 14 sprawców uznano za poczytalnych (Gierowski 1989: 93).

Zbieżne rezultaty odnośnie do zdecydowanej większości analizowanych powyżej zmiennych uzyskano w późniejszych badaniach 193 sprawców zabójstw przeprowadzonych przez Gierowskiego i Szaszkiewicza (2002: 35–68)⁷. Na uwagę zasługują wyniki dotyczące różnic między płciami w zakresie sytuacyjnego tła motywacyjnego zbrodni zabójstwa. I tak, 80% kobiet dokonało czynu z motywów emocjonalnych (dominujące było poczucie krzywdy i zagrożenia), u mężczyzn natomiast motywem bezpośrednim była zemsta. Ważne jest ustalenie, iż w grupie kobiet częściej zaobserwowano motyw patologiczny (próba samobójstwa rozszerzonego). Wśród nich również dominowało poczucie krzywdy i zagrożenia o ciągłym charakterze, u mężczyzn natomiast częściej było ono związane z sytuacją doraźną. W grupie kobiet bardziej widoczne było występowanie poczucia przeciążenia psychicznego lub fizycznego, konieczność znoszenia bólu fizycznego lub moralnego, w grupie mężczyzn natomiast częściej występowała frustracja potrzeb o zróżnicowanym charakterze (Gierowski 2002).

Przykładem badań sprawców zabójstw, w przypadku których znaczącą rolę odegrała sytuacja, są zabójstwa z zazdrości erotycznej (Gierowski i in. 2002). W ich genezie można zaobserwować występowanie sytuacji trudnej (ciągłej – permanentnej oraz nagłej – niespodziewanej), ciągły i narastający konflikt z ofiarą, a także

⁷ W opracowaniu obszernie zaprezentowano wyniki badań Gierowskiego, po pierwsze dlatego, iż mają one na gruncie polskim pionierski charakter, po drugie, autorka w swoich badaniach przyjęła taki sam model zmiennych i wskaźników, co pozwoliło na uchwycenie zarówno podobieństw, jak i różnic w obrębie uzyskanych rezultatów. Na szczególną uwagę zasługują również badania Anny Wolskiej (1981, 1999, 2001), Zdzisława Majchrzyka (1994, 2001, 2008, 2009), Janusza Heitzmana (2002), Katarzyny Badźmirowskiej-Masłowskiej (2000), Małgorzaty Sitarczyk (2005), Magdaleny Budyn-Kulik (2005), Beaty Pastwy-Wojciechowskiej (2013), Małgorzaty Kowalczyk (2010, 2014).

przeżywane przez sprawcę poczucie bólu psychicznego. Deprywacja lub frustracja ważnych potrzeb psychologicznych dotyczyła w tej grupie przede wszystkim: potrzeby akceptacji i uznania, potrzeby podtrzymania własnej wartości oraz – rzadziej – potrzeby miłości. W trakcie czynu sprawcy „zazdrośni” mają częściej niż inni zabójcy ograniczoną samokontrolę (poczytalność) w wyniku niezdolności do panowania nad impulsami, które powstają w związku z pobudzeniem mechanizmów popędowo-emocjonalnych.

Klasycznym przykładem zabójstw, w których podkreśla się wagę czynnika sytuacyjnego jako główną determinantę aktywności przestępczej są zabójstwa dokonywane przez ofiary przemocy w rodzinie (por. Majchrzyk 1995, 2008, 2009; Gierowski 2002, Budyn-Kulik 2005). Ciekawą analizę w powyższym kontekście przeprowadziła Magdalena Budyn-Kulik (2005) w swej monografii na temat zabójstw tzw. tyrana domowego (niem. *haustyrannenmord*, ang. *home tyrant mord*). Autorka wymienia następujące cechy charakterystyczne dla zabójstwa popełnionego w powyższym kontekście: interseksualny charakter, ambiwalencja uczuciowa – jako jedna z przyczyn, czyn z reguły popełniony przez jedną osobę, zazwyczaj nieplanowany oraz w trakcie ataku na kobietę bądź w fazie ostrzegawczej (w której pewne jest, że atak wkrótce nastąpi). Budyn-Kulik zwraca uwagę na występowanie wśród sprawczyń zbrodni zabójstwa tzw. *battered wife syndrome* (BWS, syndrom bitej kobiety), który wiąże się z zakłóceniami czynności psychicznych, spowodowanymi utrzymującą się traumą i stresem, co zasadniczo jest różne od tradycyjnie zdefiniowanych zakłóceń czynności psychicznych, gdzie z reguły mamy do czynienia z komponentami patologicznymi⁸. Ponadto charakterystyczny jest tutaj tzw. *interpersonalny cykl przemocy*, ze szczególnym występowaniem takich objawów jak: depresja, wyuczona bezradność, zaniżona samoocena. Autorka pisze także o tzw. *victim – offender relationship* (VOR, relacja ofiara-sprawca), gdzie można wyróżnić następujące układy: jednostka jest początkowo sprawcą a później ofiarą, jest równocześnie sprawcą i ofiarą, przypadek decyduje, czy zostaje sprawcą, czy ofiarą.

Na uwagę zasługują także badania Małgorzaty Kowalczyk (2010) 80 sprawców zabójstw (20 z motywów seksualnych, 24 z ekonomicznych, 36 z emocjonalnych). Główny problem badawczy zawierał się w następującym pytaniu: Występowaniem jakich czynników charakteryzuje się sytuacja życiowa badanych sprawców oraz czy, i w jakim zakresie, czynniki te pozostają w związku z dokonywaniem zabójstw?⁹

⁸ Budyn-Kulik zwraca uwagę, iż według niektórych znawców przedmiotu syndrom bitej kobiety (BWS) jest przejawem nieprawidłowego funkcjonowania psychicznego i linia obrony powinna iść w kierunku stwierdzenia niepoczytalności – obecnie jednak stwierdzenie u badanej BWS nie oznacza ani zniesionej poczytalności, ani ograniczonej w stopniu znacznym.

⁹ Na uwagę zasługuje fakt, iż Małgorzata Kowalczyk (2010) w swojej monografii na temat zabójstw odwołuje się do głównych tez ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew i zarówno w klasycznym, jak i w nowatorskim kontekście rozpatruje rolę czynników sytuacyjnych. Posługuje się pojęciami: sytuacje napięcia, dysonans między możliwościami a aspiracjami, kategoria relatywnej deprywacji. Należy zaznaczyć, iż teorię napięcia Agnew w zbrodni zabójstwa wykorzystał także Zdzisław Majchrzyk (2008) oraz empirycznie Arkadiusz Urbanek (2010).

Badania pozwoliły na wyodrębnienie sześciu modelowych ujęć sprawców zabójstw, zróżnicowanych ze względu na motyw czynu oraz na wiodące cechy charakteryzujące ich sytuację rodzinną, osobistą oraz profil osobowościowy:

- Model 1 – zabójca seksualny o cechach zabójcy seryjnego,
- Model 2 – zabójca seksualny działający w celu zapewnienia sobie przyjemności i bezpieczeństwa,
- Model 3 – zabójca działający dla zysku w celu zdobycia walorów materialnych należących do ofiary,
- Model 4 – zabójca działający dla zysku na zlecenie innej osoby lub osób,
- Model 5 – zabójca emocjonalno-lękowy, również o cechach ofiary, działający pod wpływem kumulującego się stresu,
- Model 6 – zabójca emocjonalno-agresywny.

Na gruncie niniejszego opracowania na szczególną uwagę zasługuje model 5 i 6.

I tak Kowalczyk (2010) wyróżnia następujące cechy charakterystyczne dla sprawcy emocjonalno-lękowego:

- socjalizacja przebiegała w rodzinie funkcjonalnej, rzadko z pewnymi cechami dysfunkcyjności,
- relacje emocjonalne z matką określono jako złe (matka – zimna uczuciowo, dominująca, czasem despotyczna lub nadopiekuńcza),
- relacje z pozostałymi członkami rodziny poprawne,
- rodzice ograniczający lub nadopiekuńczy,
- styl wychowania autokratyczny lub tzw. pseudodemokratyczny,
- przeciętny poziom kontroli ze strony rodziców, poczucie braku zainteresowania z ich strony (lub niski jego poziom), brak zaufania do rodziców,
- nieadekwatne do oczekiwań relacje z rówieśnikami lub niesatysfakcjonująca pozycja
- zajmowana w grupie,
- niski poziom poczucia relatywnej deprywacji,
- brak wcześniejszych objawów nieprzystosowania społecznego, demoralizacji oraz symptomów rozwijającej się kariery przestępczej,
- niski lub przeciętny poziom agresywności,
- osobowość bez wyraźnych zaburzeń,
- dokonanie zabójstwa zazwyczaj na tle sytuacji trudnej o charakterze ciągłym – w celu uniknięcia nieprzyjemności, gróźb, szantażu ze strony późniejszej ofiary lub w rezultacie długotrwałej presji i dręczenia z jej strony oraz skumulowanego napięcia emocjonalnego w wyniku stresu,
- ofiara postrzegana jako zagrażająca (bezpośrednio lub pośrednio).

Sprawcę emocjonalno-agresywnego charakteryzuje natomiast:

- socjalizacja w rodzinie funkcjonalnej, rzadko z cechami dysfunkcyjności,
- pozytywne lub obojętne relacje z rodzicami, bez wyraźnych cech wrogości,
- rodzice rygorystyczni, karzący lub niekonsekwentni,

- przeciętny lub wysoki poziom przywiązania do rodziców, poczucie bezpieczeństwa w rodzinie,
- wysoka pozycja w grupie rówieśniczej,
- brak skłonności do manipulowania,
- wcześniej ujawniające się objawy nieprzystosowania społecznego i demoralizacji,
- niski lub przeciętny poziom internalizacji norm prawnych i moralnych,
- brak symptomów rozwijającej się kariery przestępczej, rzadko występujące w przeszłości doświadczenia o przestępczym charakterze,
- brak objawów relatywnej deprywacji,
- skłonność do gwałtownych, gniewnych bądź odwetowych reakcji w sytuacjach trudnych,
- wysoki lub bardzo wysoki poziom agresji, wzmacniany spożywaniem alkoholu lub zażywaniem narkotyków,
- osobowość typu dysocjalnego,
- problemy z kontrolą emocji, zwłaszcza w sytuacjach stresowych, wywołujących napięcie emocjonalne,
- impulsywność,
- popełnienie zabójstwa zazwyczaj na tle sytuacji trudnej o charakterze ciągłym, działanie w trakcie zbrodni motywowane chęcią zemsty, odwetu, nienawiści lub zazdrości.

Na uwagę zasługują również ustalenia Kowalczyk (2014: 407, 408) odnośnie do sytuacyjnego tła motywacyjnego wśród badanych zabójców na tle seksualnym. Dane zamieszczono w poniższej tabeli.

Tabela 2. Wybrane cechy syndromu prehomicydalnego: tło sytuacyjne i stosunek do ofiary u sprawców zabójstw na tle seksualnym

Wybrane cechy syndromu prehomicydalnego	Zabójca ekwiwalentny	Zabójca akcesoryjny	Zabójca seksualny tzw. prawdziwy
Tło sytuacyjne	- sytuacja bliska: dominacja gniewu, dążenie do przejęcia kontroli, - sytuacja odległa: rozbudowywane przez długi czas fantazje na temat perwersyjnych zachowań seksualnych bądź wcześniej dokonanego zabójstwa; narastające napięcie emocjonalne, pobudzenie seksualne.	- sytuacja bliska: dążenie do zaspokojenia popędu (pobudzenia) seksualnego, - sytuacja odległa: dominujące poczucie krzywdy i niska samoocena.	- sytuacja bliska: pojawienie się silnego bodźca spustowego o zróżnicowanym charakterze, - sytuacja odległa: fantazje seksualne; zgeneralizowana niechęć do kobiet.

Stosunek do ofiary	- ofiara nieprzypadkowa, zwykle nieznaną sprawcy, dobierana według jego preferencji, ucieleśniająca fantazje seksualne, - napaść zaplanowana, - czyn z premedytacją, - duży stopień okrucieństwa wobec ofiary, - czyn instrumentalny, - personalizacja lub uprzedmiotowienie ofiary/ofiar.	- ofiara przypadkowa, napaść o spontanicznym charakterze, - działanie sprawcy mało przemyślane, - uprzedmiotowienie ofiary/ofiar - zasłanianie twarzy, - czyn o znamionach crime of passion.	- ofiara przypadkowa lub nieprzypadkowa, zwykle nieznaną sprawcy, dobierana według jego preferencji, ucieleśniająca fantazje seksualne; ofiara może przypominać kobietę identyfikowaną przez sprawcę jako źródło przykrych przeżyć, - uprzedmiotowienie ofiary/ofiar.
--------------------	---	--	--

Źródło: Kowalczyk (2014: 407, 408).

Metodologiczne podstawy badań własnych

Celem badań jest poznanie i charakterystyka czynników sytuacyjnych w grupie sprawców zbrodni zabójstwa. Główny problem badawczy zawiera się w treści następującego pytania: **Czy sprawcy zabójstw przed dokonaniem czynu pozostawali w typowych układach sytuacyjnych, które można określić jako sytuacje trudne o dużym nasileniu stanów frustracji i deprivacji potrzeb biologicznych i psychologicznych?**

Postawiono następujące pytania szczegółowe:

1. Jakie parametry czasowe najczęściej przyjmowały sytuacje trudne, którym podlegali badani?
2. Jakie cechy miały najczęściej te sytuacje trudne?
3. Jakie potrzeby badanych najczęściej podlegały frustracji i deprivacji?

Dodatkowo starano się udzielić odpowiedzi na pytania:

1. Na ile badani w trakcie popełniania czynu doświadczali sytuacji, w której słabnie poczucie tożsamości (sytuacja anonimowości, rozdzielenie odpowiedzialności na skutek działania w grupie)?
2. Czy większość badanych w trakcie popełniania czynu pozostawała pod wpływem środków odurzających – alkoholu, narkotyków?
3. Czy większość badanych planowała popełnienie zbrodni?
4. Czy badani w większości znali ofiarę?
5. Jakie motywy najczęściej występowały wśród badanych?

W 2014 roku poddano wtórnej¹⁰ analizie empirycznej dane dotyczące sytuacyjnego tła motywacyjnego 82 sprawców zabójstw. Pierwotnie dane te uzyskano w latach 1997–1998 i w roku 2001¹¹ metodą obserwacji pośredniej, przeprowadzając analizę

¹⁰ Badania mają charakter analizy porównawczej z elementami analizy wtórnej. Na temat analizy wtórnej pisze: Catherine Hakim, *Secondary Analysis in Social Research*. Wyd. George Allen & Unwin, London–Boston–Sydney 1982.

¹¹ Autorka opracowania przeprowadziła badania w Zakładzie Patologii Społecznej Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego, w ramach pracy magisterskiej pt. *Syndrom*

dokumentacji przy pomocy kwestionariusza (Gierowski, Jaśkiewicz-Obydzińska 2002: 233–266; Czerwińska 1997: 84–96), w trakcie której wykorzystano informacje zawarte w opiniach sądowo-psychologicznych i aktach sądowych sprawców zabójstw, sporządzonych w Zakładzie Patologii Społecznej Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz w Instytucie Ekspertyz Sądowych w Krakowie.

W niniejszym opracowaniu uwzględniono następujące zmienne dotyczące sprawców zabójstw:

1. cechy społeczno-demograficzne,
2. występowanie zaburzeń psychicznych,
3. zmienne sytuacyjne, na tle których doszło do popełnienia zbrodni (parametry czasowe sytuacji¹², cechy sytuacji trudnej, frustrowane i/lub deprywowane potrzeby psychologiczne i/lub biologiczne),
4. występowanie czynników dekompensujących zachowanie (alkohol, narkotyki, inne środki odurzające, sytuacje anonimowości, rozdzielienia odpowiedzialności),
5. dane dotyczące czynu i okoliczności jego popełnienia: motyw, planowanie, znajomość ofiary,
6. poczytalność sprawcy.

Prezentacja wyników badań własnych

Dane społeczno-demograficzne badanych sprawców zabójstw

W skład badanej grupy 82 sprawców zabójstw wchodziło 64 mężczyzn i 18 kobiet. 48 sprawców było dorosłych, 15 młodocianych, 1 nieletni. Najmłodszy z badanych miał lat 15, najstarszy 68. Badani w zdecydowanej większości pochodzili z rodzin robotniczych (38 osób) oraz byli czynni zawodowo – w chwili dokonania czynu

prehomicydalny – próba analizy psychologicznej, pisanej w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, pod kierunkiem prof. dr hab. Józefa Krzysztofa Gierowskiego oraz w Instytucie Ekspertyz Sądowych w Krakowie w ramach realizacji dwóch projektów badawczych: Model określania sylwetki psychofizycznej nieznanego sprawcy zabójstwa (1995–1997) oraz Proces selektywnego określania cech psychofizycznych nieznanego sprawcy zabójstwa (1998–2001).

¹² Ze względu na różnorodność analizowanych przypadków i sytuacyjnych determinant zbrodni zabójstwa autorka opracowania rozszerzyła klasyfikację sytuacji trudnych w zakresie jej charakteru (parametrów czasowych).

Parametry czasowe sytuacji:

1. **nagła nakładająca się na ciągłą** (bezpośrednią przyczyną agresji jest sytuacja nagła i nie ma ona charakteru „spustowego” agresji, ale ma niewątpliwie związek z długotrwałą sytuacją trudną, której podlegała jednostka).

2. **nagła, jako czynnik „spustowy” dla sytuacji ciągłej** (jednostka podlegała długotrwałemu działaniu sytuacji trudnej, a sytuacja nagła pełni tylko i jedynie rolę czynnika „spustowego” agresji).

3. **nagła** (w krótkim czasie przed agresją zadziałały elementy tej sytuacji, jako przyczyna).

4. **ciągła** (długotrwałe działanie sytuacji trudnej).

(por. Czerwińska 1997, 1998, 2001).

zatrudnionych na stałe było 46 sprawców. Najczęściej reprezentowany wśród badanych poziom wykształcenia to podstawowe – 37, i zasadnicze zawodowe – 31 osób.

Jeśli chodzi o stan cywilny okazało się, iż najwięcej badanych – 30 osób, pozostawało w związku małżeńskim (czasami konkubinacie) i w stanie wolnym – również 30 osób.

Zaburzenia psychiczne badanych sprawców zabójstw

W grupie badanych występowały różnego rodzaju zaburzenia psychiczne. W zdecydowanej większości dominowały zaburzenia osobowości, które przejawiało 80 badanych sprawców¹³. Nozologiczną diagnozę psychiatryczną badanych przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 3. Nozologiczna diagnoza psychiatryczna badanych sprawców zabójstw

Diagnoza psychiatryczna	Liczba badanych
bez zaburzeń	2
zaburzenia osobowości, w tym:	80*
psychopatia	8
socjopatia	18
osobowość niedojrzała	80
osobowość borderline	2
osobowość bierno-zależna	10
zaburzenia lękowe/nerwicowe	14
psychoza	6
zespół psychoorganiczny (mieszany, otępienny)	7
charakteropatia	40
padaczka	5
niedorozwój umysłowy	6
ociężałość umysłowa	7
nadużywanie alkoholu	21
uzależnienie od alkoholu (w tym alkoholizm nałogowy, napadowy, przewlekły)	15
zaburzenia seksualne (parafilie)	7

* Suma wymienionych zaburzeń przekracza liczebność badanej grupy (N=82) – większość badanych manifestowała kilka rodzajów zaburzeń.

Sytuacyjne tło motywacyjne. Parametry czasowe sytuacji, rodzaj sytuacji trudnej, deprywacja i frustracja potrzeb

Jeśli chodzi o parametry czasowe sytuacji, na tle której doszło do popełnienia zbrodni to w 29 przypadkach była to sytuacja nagła (w krótkim czasie przed agresją zadziaływały elementy tej sytuacji jako przyczyna).

¹³ Występowały one bardzo często na podłożu organicznego uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego (o.u.n.). Diagnoza ta była możliwa dzięki wykonaniu pomocniczych badań neurologicznych, radiologicznych, elektroencefalograficznych i psychologicznych. Badania te pozwoliły stwierdzić, iż badana grupa sprawców zabójstw charakteryzuje się dość dużą częstotliwością występowania zaników mózgu, nieprawidłowych zapisów EEG, patologicznych wyników w testach psychoorganicznych, które wskazują na obniżenie koordynacji wzrokowo-ruchowej, koncentracji uwagi i sprawności pamięci.

Drugą co do częstotliwości występowania w badanej populacji była sytuacja nagła jako czynnik „spustowy” dla sytuacji ciągłej (jednostka podlegała długotrwałemu działaniu sytuacji trudnej, natomiast sytuacja nagła pełniła tylko i jedynie rolę czynnika „spustowego” agresji) – 18 przypadków.

Pozostałe sytuacje kryminogenne wykazywały cechy sytuacji nagłej, nakładającej się na ciągłą (bezpośrednią przyczyną agresji była sytuacja nagła i nie miała ona charakteru „spustowego” agresji, ale miała ona niewątpliwie związek z długotrwałą sytuacją trudną, której podlegała jednostka) – 16, oraz ciągłej (osoba była poddawana długotrwałemu działaniu sytuacji trudnej) – 19 przypadków.

Najczęściej występującymi sytuacjami trudnymi były: zagrożenie (sygnalizujące pojawienie się jakiejś przykrości) oraz sytuacja bolesna (łącząca się z koniecznością znoszenia bólu fizycznego lub moralnego – poniżenie, wstyd, obelgi). Szczegółowe dane dotyczące rodzajów sytuacji trudnej zamieszczono w tabeli 4.

Tabela 4. Rodzaj sytuacji trudnej w grupie badanych sprawców zabójstw

Rodzaj sytuacji trudnej	Liczba badanych*
przeciążenie	35
sytuacja bolesna	42
sytuacja zagrożenia	47
frustracja/deprywacja potrzeb	31
sytuacja nowa, nieznaną	20
narastający konflikt z otoczeniem społecznym	25
narastający konflikt z ofiarą	30
sytuacja niejasna	12
nie dotyczy	3

* Suma wymienionych rodzajów sytuacji trudnych przekracza liczebność badanej grupy (N=82) – większość badanych doświadczała kilku rodzajów sytuacji trudnych.

Wiele potrzeb biologicznych lub/i psychologicznych było zdeprywowanych i sfrustrowanych u sprawców zabójstw przed dokonaniem czynu. Najczęściej frustracja lub/i deprywacja dotyczyła potrzeby podtrzymania własnej wartości – 59 osób, akceptacji i uznania – 52 osoby. Dane dotyczące frustracji i deprywacji potrzeb przedstawia poniższa tabela.

Tabela 5. Deprywacja i frustracja potrzeb biologicznych i psychologicznych badanych sprawców zabójstw

Deprywacja i frustracja potrzeb psychologicznych	Liczba badanych*
potrzeby seksualnej	10
afiliacji	26
bezpieczeństwa	37
akceptacji i uznania	52
podtrzymania własnej wartości	59
miłości	27
wyróżniania się	7
znaczenia, dominacji	26

niejasne/trudne do ustalenia	8
deprywacja i frustracja potrzeb biologicznych	
niedobór snu, pokarmu, przemęczenie, ból fizyczny; sytuacja ciąży, choroby somatycznej	17
nie dotyczy	3

* Suma wymienionych potrzeb przekracza liczebność badanej grupy (N=82) – większość badanych doświadczała deprywacji i/lub frustracji kilku potrzeb jednocześnie.

Czynniki dekompensujące zachowanie badanych. Motyw czynu, jego planowanie, znajomość ofiary i poczatalność sprawców

Na podstawie analizy występowania tzw. czynników dekompensujących zachowanie stwierdzono, że u badanych wystąpiła sytuacja, w której słabnie poczucie własnej tożsamości (całkowita anonimowość) – 10 osób, i sytuacja rozdzielania odpowiedzialności (działanie w grupie) – 7 osób. U 65 badanych sprawców sytuacja taka nie miała miejsca. Pod wpływem alkoholu działało 46 sprawców, a 1 sprawca pod wpływem innego środka odurzającego.

W 72 analizowanych przypadkach zabójstw zdołano ustalić motyw bezpośredni czynu. Z reguły sprawcy nie planowali zabójstwa – 60 osób, w przypadku 10 sprawców stwierdzono elementy planowania, 4 badani to zabójcy wielokrotni, którzy raz planowali popełnienie zbrodni, innym razem nie, a 8 sprawców planowało czyn. Wiodącym motywem zabójstwa był motyw emocjonalno-afektywny, poczucie zagrożenia, poczucie krzywdy. Motywy działania sprawców najczęściej ze sobą współwystępowały. Dane dotyczące bezpośredniego motywu zbrodni zamieszczono w tabeli 6.

Tabela 6. Motyw bezpośredni czynu

Motyw bezpośredni czynu	Liczba badanych*
ekonomiczny	6
seksualny (chęć pobudzenia lub zaspokojenia popędu seksualnego)	7
erotyczny	4
chęć pozbycia się świadka	2
emocjonalny:	
zazdrość	9
poczucie krzywdy	32
zemsta	12
poczucie zagrożenia	34
Emocjonalno-afektywny w tym o irracjonalnym charakterze	36
niejasny	6
patologiczny na podłożu psychiatrycznym np. urojenia	5
patologiczny związany z upiciem na podłożu patologicznym	16

*Suma wymienionych motywów przekracza liczebność badanej grupy (N=82) – w tabeli uwzględniono także motywy współwystępujące.

W zdecydowanej większości przypadków sprawca znał ofiarę. Dane zamieszczono w poniższej tabeli.

Tabela 7. Znajomość ofiary

Znajomość ofiary	Liczba badanych*
Osoba znana sprawcy, w tym:	71
mąż (konkubin, partner)	9
żona (konkubina, partnerka)	10
dziecko	8
teść, teściowa	4
ojciec, ojczym	7
matka, macocha	2
członek dalszej rodziny	1
osoba znana np. sąsiad/sąsiadka, kolega/koleżanka lub nowopoznana	30
Osoba nieznaną/obca	17

*Suma ofiar przekracza liczebność sprawców (N=82) – część badanych dokonała zabójstwa więcej niż jednej osoby; w przypadkach zabójców seksualnych o seryjnym charakterze do tabeli włączono te ofiary, których zabójstwo zostało udowodnione w procesie karnym.

Na podstawie analizy poczytalności badanych wykazano, iż za niepoczytalnych w chwili dokonania czynu uznano 8 sprawców, ograniczoną poczytalność stwierdzono w przypadku 67, natomiast poczytalność u 7 sprawców.

Zakończenie

Odnosząc uzyskane wyniki do głównego problemu badawczego oraz szczegółowych pytań badawczych, można stwierdzić, iż zdecydowana większość badanych sprawców zabójstw przed dokonaniem czynu pozostawała w typowych układach sytuacyjnych, które można określić jako sytuacje trudne o mniejszym bądź większym nasileniu stanów frustracji i deprywacji potrzeb biologicznych i/lub psychologicznych.

I tak, parametry czasowe sytuacji były zróżnicowane, a najczęściej występującymi sytuacjami trudnymi były: zagrożenie, sytuacja bolesna i przeciążenie. Najczęściej frustracja lub/i deprywacja dotyczyła potrzeby podtrzymania własnej wartości, akceptacji i uznania, bezpieczeństwa. Sytuacja, w której słabnie poczucie tożsamości (całkowita anonimowość, rozdzielanie odpowiedzialności) wystąpiła u 17 badanych. Pod wpływem alkoholu działało 46 sprawców, większość z nich (60 osób) nie planowała czynu. Wiodącym motywem zabójstwa był motyw emocjonalno-afektywny, poczucie zagrożenia, poczucie krzywdy. W zdecydowanej większości przypadków sprawca znał ofiarę.

Ponadto przedstawione rezultaty badań pozwalają na sformułowanie wniosków praktycznych dotyczących nie tylko opiniowania sądowo-psychologicznego, ale przede wszystkim działań terapeutyczno-resocjalizacyjnych. W zależności od specyfiki sytuacyjnego tła motywacyjnego, charakteryzującego danego sprawcę, podejmowane mogą być określone oddziaływania. Natomiast u osób, u których czynniki sytuacyjne nie stanowiły istotnej determinanty zachowania przestępczego,

znaczące były czynniki osobowościowe (np. zaburzenia osobowości), zaburzenia popędu seksualnego i obecność parafilii (sprawcy zabójstw na tle seksualnym), czy uzależnienie od alkoholu. W tych przypadkach oddziaływania powinny być ukierunkowane na: zniwelowanie powyższych zaburzeń oraz stale utrzymującego się napięcia emocjonalnego, wywołanego przez konflikty wewnętrzne i urazy psychiczne, a także podnoszenie umiejętności radzenia sobie z nim i poczucia samoskuteczności.

Należy jednak podkreślić, iż przykładowo w przypadku zaburzeń osobowości, szczególnie o antyspołecznym charakterze (dawniej „socjopatia”, „psychopatia”), zarówno badacze, jak i klinicyści mają pesymistyczny stosunek do efektywności ich leczenia. Chodzi tutaj przede wszystkim o trudności w nawiązaniu relacji pacjent-terapeuta, opartej na zaufaniu i zaangażowaniu w proces terapii, nasilone skłonności do manipulowania, brak empatii i umiejętności utożsamiania się z innymi oraz brak motywacji do zmiany (por. Seligman, Walker i Rosenhan 2003)¹⁴. Natomiast w przypadku zmiany preferencji seksualnych, oprócz leczenia farmakologicznego, stosowana jest terapia psychodynamiczna i kognitywno-behawioralna (por. Pospiszyl 1998, 2005; Kowalczyk 2012; 2014: 435–492). Według znawców przedmiotu obiecujące rezultaty daje szczególnie druga z nich, jednak wskaźnik skuteczności jest tutaj nadal umiarkowany (por. Seligman, Walker, Rosenhan 2003: 594–596, 614)¹⁵.

Jeśli chodzi o osoby u których kluczową rolę w genezie czynu odegrały czynniki sytuacyjne – **długotrwałe oddziaływanie sytuacji trudnej** (a popełniony czyn można traktować jako zachowanie: obce osobowości i nierzadko jedyne w życiu o agresywnym charakterze), działania powinny zostać ukierunkowane na zmianę sytuacji życiowej oraz często lękowo-biernego i zależnego stylu funkcjonowania¹⁶. Oddziaływania profilaktyczne i terapeutyczne muszą koncentrować się na podnoszeniu wielu umiejętności: skutecznego radzenia sobie w sytuacjach trudnych, wchodzenia w bardziej satysfakcjonujące związki z innymi oraz niwelowaniu często występującego w tej grupie sprawców/sprawczyń zjawiska wyuczonej bezradności¹⁷. W tym kontekście duże możliwości stwarza terapia kognitywno-behawioralna, w której szczególny nacisk kładzie się na usprawnienie oceny

¹⁴ Wielu badaczy stoi na stanowisku, iż najlepszym sposobem zredukowania współczynnika występowania antyspołecznego zaburzenia osobowości w populacji jest podejmowanie interwencji profilaktycznych i prewencyjnych – np. zalecenia Cathy Spatz Widom; program Davida Oldsa.

¹⁵ Szerzej na ten temat autorka pisała w: *Sprawcy zabójstw na tle seksualnym*. Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, seria: Psychologia, Zeszyt X, 2003.

¹⁶ Na uwagę zasługuje w analizowanym kontekście nierzadko silna więź między ofiarą a sprawcą, opisywana na przykład w ramach rozważań na temat zjawiska syndromu sztokholmskiego, typu więzi traumatycznej, rodzaju przywiązania o charakterze paradoksalnej wdzięczności oraz takich zmiennych psychologicznych jak mechanizmu błędnego koła, urazu psychicznego, stres pourazowy, wyuczona bezradność, efekt „psychologicznej pułapki” – w polskiej literaturze fachowej szerzej na ten temat piszą: Irena Pospiszyl (1999), Wanda Badura-Madej, Agnieszka Dobrzyńska-Masterhazy (2000), Jadwiga Mazur (2002).

¹⁷ Szerzej na temat sposobów zapobiegania i leczenia wyuczonej bezradności pisze Martin Seligman (1988).

własnego postępowania i trening sprawności psychologicznych, a także wykorzystanie nowoczesnych technik podejścia psychodynamicznego (Czerwińska 2001). Wobec tych sprawców – w zdecydowanej większości będących ofiarami przemocy – stosuje się również terapię zaburzeń pourazowych (Badura-Madej, Dobrzyńska-Masterhazy 2000)¹⁸, w której w początkowej fazie mamy do czynienia z terapią podtrzymującą i psychoedukacją, natomiast w dalszej kolejności z oddziaływaniami ukierunkowanymi na zmianę osobowości i wgląd. W konsekwencji szczególnie ważne jest wzmocnienie: skutecznych mechanizmów radzenia sobie w sytuacjach trudnych, poczucia kontroli, pozytywnego obrazu świata, poczucia samoskuteczności, umiejętności nadawania znaczenia traumatycznym doświadczeniom i korzystania z sieci wsparcia społecznego oraz poprawa funkcjonowania w związku ze świadomością bycia nie tylko ofiarą przemocy, ale również sprawcą pozbawienia życia osoby bliskiej, często członka najbliższej rodziny (por. Czerwińska 2001).

W końcu rozważań zaprezentowano różne formy oddziaływań resocjalizacyjnych, które w odniesieniu do podanych przez siebie modeli dotyczących zabójców zaproponowała Kowalczyk (2010). Uwzględniają one specyfikę sprawców, w której szczególną rolę odgrywają zmienne sytuacyjne. I tak, proponowane przez Kowalczyk oddziaływania wobec sprawcy emocjonalno-lękowego przede wszystkim powinny być ukierunkowane na:

- nabywanie umiejętności radzenia sobie z emocjami typu gniew, poczucie winy, chęć zemsty/odwetu, poczucie bezsilności,
- wypracowanie umiejętności kontrolowania gwałtownych emocji w sytuacji napięcia emocjonalnego i motywacyjnego, co sprzyja wzmocnieniu poczucia kontroli wewnętrznej,
- trening umiejętności zachowań asertywnych,
- uwzględnienie elementów terapii rodzinnej – praca nad więzią w rodzinie pochodzenia, obniżaniem poziomu napięcia emocjonalnego, wzmacnianie poczucia samodzielności i autonomii.
- pomoc wychowawców w zakładzie karnym lub wykwalifikowanego pracownika socjalnego w nawiązaniu/utrzymywaniu kontaktów z rodziną i innymi bliskimi osobami,
- udział w zajęciach psychokorekcyjnych lub – w miarę potrzeb jednostki – uzupełniających braki edukacyjne oraz motywujących do zmiany profilu zawodowego.

Natomiast wobec sprawcy emocjonalno-agresywnego Kowalczyk proponuje:

- udział w treningu zastępowania agresji oraz tzw. projektach antystresowych – (nabywanie umiejętności alternatywnych wobec zachowań agresywnych oraz skuteczne radzenie sobie ze stresem w obliczu sytuacji trudnych i problemowych),
- wykształcenie umiejętności związanych z poznawaniem, wyrażaniem własnych emocji, rozumieniem uczuć innych osób, radzeniem sobie z gniewem (własnym i innych) oraz emocją strachu,

¹⁸ W polskiej literaturze przedmiotu na temat PTSD oraz zaburzeń postresowych w etiologii zbrodni zabójstwa szczególnie ważne miejsce zajmują pozycje Janusza Heitzmana (1995, 2002).

- praca nad więzią w rodzinie pochodzenia, zachęcenie członków rodzin do uczestnictwa w terapii,
- udział wychowawcy lub pracownika socjalnego w odbudowaniu/utrzymywaniu relacji rodzinnych oraz z innymi osobami bliskimi,
- udział w zajęciach psychokorekcyjnych ukierunkowanych na radzenie sobie z sytuacjami trudnymi, niedopuszczanie do piętrzenia się negatywnych emocji/afektów,
- udział w terapii dla osób uzależnionych,
- oddziaływania pozwalające na wyrównanie zaniedbań edukacyjnych i uzupełnienie lub zmianę kwalifikacji zawodowych,
- włączenie sprawców do programów aktywizujących zawodowo i w razie potrzeby warsztatów terapii zajęciowej, arteterapii i muzykoterapii.

Podsumowując rozważania na temat czynników sytuacyjnych, w tym czynników dekompensujących zachowanie, można stwierdzić, iż odgrywają one bardzo istotną rolę w genezie zabójstw, w percepcji sytuacji przez sprawców oraz w przebiegu procesów motywacyjnych, które prowadzą bezpośrednio do czynu.

Prezentacja wybranych przypadków zabójstw

Poniżej zaprezentowano trzy przypadki¹⁹ zbrodni zabójstwa. W dwóch pierwszych szczególną rolę odegrały czynniki sytuacyjne, tzn. długotrwałe oddziaływanie sytuacji trudnej o cechach zagrożenia, przeciążenia, sytuacji bolesnej oraz narastającego konfliktu z ofiarą, deprywacja oraz frustracja znaczących potrzeb psychologicznych i biologicznych. Można stwierdzić, iż dla tych sprawców czyn był rozładowaniem emocji i afektów, tragiczną próbą rozwiązania traumatycznej, stresogennej sytuacji i można go traktować jako zachowanie obce osobowości, a sprawców określić jako sytuacyjnych. Przypadek trzeci natomiast dotyczy sprawcy, u którego w genezie czynu zabronionego kluczową rolę odegrały zaburzenia osobowości o charakterze socjopatii, a czynniki sytuacyjne nie stanowiły tutaj znaczącej determinanty naruszenia porządku prawnego.

Przypadek 1.

Katarzyna S., lat 49. Oskarżona o zabójstwo męża.

Krytycznego dnia notorycznie nadużywający alkoholu i stosujący agresję fizyczną w stosunku do Katarzyny S. mąż, po krótkiej sprzeczce po raz kolejny uderzył sprawczynię. Oskarżona przy pomocy siekiery zabiła męża, będąc w szoku poćwiartowała zwłoki, zapakowała części i ukryła w różnych częściach miasta...

Ojciec oskarżonej jest nieznan, matka zmarła podczas porodu. Warunki środowiskowo-wychowawcze, w których przebiegał jej rozwój oceniono jako skrajnie niekorzystne. W rodzinie, która przygarnęła oskarżoną panowała bardzo negatywna atmosfera: notoryczne, nieuzasadnione kary fizyczne i inne upokarzające kary,

¹⁹ Dane personalne: imiona i pierwsza litera nazwiska sprawców (a w opisie przypadku 1. również ofiary) oraz drobne szczegóły zostały zmienione.

bardzo złe warunki materialne, ciągłe niezaspokajanie elementarnych potrzeb dziecka. Środowisko pozarodzinne także oddziaływało stresogennie na oskarżoną, zarówno szkoła, jak i społeczność wiejska w miejscu zamieszkania.

Oskarżona po ukończeniu szkoły średniej wyszła za mąż, był to jej pierwszy i jedyny związek. Po krótkim czasie mąż zaczął nadużywać alkoholu, znęcać się fizycznie i moralnie nad żoną. Miała z mężem córkę, która kilka lat przed czynem oskarżonej wyprowadziła się do innego miasta. Sytuacja znęcania się przez męża trwała przez wiele lat, aż do dnia krytycznego...

U badanej nie stwierdzono objawów nieprzystosowania społecznego zarówno w dzieciństwie, dojrzałości, jak i dorosłości (z wyjątkiem próby samobójczej).

Badania psychologiczne wykazały u badanej przeciętny poziom inteligencji, wysoki poziom neurotyzmu, introwersję, nadpobudliwość, labilność emocjonalną, małą odporność na sytuacje stresowe, duże pogotowie lękowe, skłonność do kumulowania napięcia emocjonalnego, egocentryzm, niedojrzałość, obniżoną samokontrolę. Badaną cechował niski poziom agresywności.

U oskarżonej stwierdzono znaczne nasilenie urazów i obciążeń biologicznych oraz uszkodzenie ośrodkowego układu nerwowego. Przechodziła zapalenie opon mózgowych, doznawała bardzo częstych urazów głowy na skutek pobicia i próby samobójczej (w dzieciństwie i dorosłości), przejawiała zaburzenia nerwicowe.

Zabójstwo zostało popełnione na tle sytuacji nagłej „spustowej” dla sytuacji ciągłej o cechach przeciążenia, sytuacji bolesnej, zagrożenia, frustracji, narastającego konfliktu z ofiarą. Frustracja i deprywacja dotyczyła niemal wszystkich podstawowych potrzeb: bezpieczeństwa, miłości, akceptacji, uznania, podtrzymania własnej wartości, dodatkowo charakterystyczne było fizyczne i psychiczne przemęczenie. Motywem bezpośrednim czynu był motyw emocjonalno-afektywny oraz poczucie zagrożenia. Sprawczyni nie planowała czynu, a działała w stanie ograniczonej poczytalności.

Przypadek 2.

Igor W., lat 23. Oskarżony o zabójstwo ojca.

Ojciec (Andrzej W.) od lat nadużywał alkoholu, a jego zachowania jednoznacznie wskazywały na postępującą psychiczno-społeczną degradację. Od lat znęcał się psychicznie i fizycznie nad rodziną. Gdy Igor W. wraz z bratem, będąc już nastolatkami, mieszkali razem z rodzicami i siostrą, zawsze stawali w obronie matki i siostry w sytuacji zagrożenia ze strony ojca. Ten wówczas powstrzymywał się przed rękoczynami. Sytuacja uległa radykalnej zmianie, gdy Igor W. i jego brat wyprowadzili się z domu. Andrzej W. zaczął wówczas znęcać się psychicznie i fizycznie nad żoną i córką – miał złożoną sprawę w prokuraturze o znęcanie się nad rodziną oraz o pozbawienie praw rodzicielskich. Żona i córka od pewnego momentu jednak nie były skore do składania dalszych zawiadomień na policję oraz zeznań w prokuraturze w obawie przed urealnieniem gróźb związanych z zastosowaniem wobec nich przez Andrzeja W. przemocy, skutkującej utratą życia lub zdrowia.

Krytycznego dnia Andrzej W. pił od rana (dzień wcześniej zabrał pieniądze żonie oraz pobił córkę). Badany, chcąc nawiązać z nim kontakt i wpłynąć po raz

kolejny na zmianę jego zachowania oraz zwrot zabranych matce pieniędzy, zaczął spożywać alkohol razem z ojcem. Ten nie reagował jednak na prośby syna – wyzywał domowników i odgrażał się, że żonę i córkę zabije... Badany poszedł do kuchni, wziął tłuczek i sznur. Pozbawił życia Andrzeja W., uderzając go tłuczkiem w głowę i dusząc sznurem...

Badany pochodzi z rodziny robotniczej, ma dwójkę młodszego rodzeństwa. Atmosfera w domu była od lat negatywna – ojciec nadużywał alkoholu, był agresywny, znęcał się psychicznie i fizycznie nad rodziną. Warunki materialne rodziny można określić jako przeciętne. Badany miał bardzo dobry kontakt emocjonalny z matką i rodzeństwem. W dzieciństwie był przez ojca wyróżniany. Ze względu na agresywność ojca wobec rodziny miał do niego stosunek negatywny, ale kochał go. Kontakty zarówno z rówieśnikami, jak i później w pracy miał pozytywne. Nigdy nie sprawiał trudności wychowawczych i nie wykazywał symptomów nieprzystosowania społecznego. Zawarł związek małżeński, ma dziecko, rodzinę przez siebie założoną określa jako bardzo udaną i szczęśliwą.

U badanego stwierdzono urazy i obciążenia biologiczne: alkoholizm ojca, urazy głowy w dzieciństwie, zaburzenia nerwicowe, psychosomatyczne i psychosensoryczne w dzieciństwie i dorosłości. Wyniki większości badań neurologicznych okazały się w normie, tylko w jednym z nich wyszła dyskretna mikroorganika.

Badania psychologiczne osobowości wykazały: niski poziom egocentryzmu, otwartość wobec otoczenia, łatwość nawiązywania kontaktów z innymi, adekwatny, pozytywny obraz się siebie, posiadanie zainteresowań, adekwatny do możliwości poziom aspiracji, optymalny stopień samokontroli, wysoką reaktywność, nadwrażliwość, neurotyzm, skłonność do okresowego kumulowania napięcia emocjonalnego, przeciętny poziom inteligencji, wystarczającą internalizację norm, niski poziom agresywności oraz syndrom DDA (Dorosłego Dziecka Alkoholika) ze szczególnie nasilonym przejmowaniem nienależnych ról w rodzinie pochodzenia.

Zabójstwo zostało dokonane na tle sytuacji ciągłej o cechach przeciążenia, zagrożenia, bolesnej, charakterystyczny był ciągły, narastający konflikt z ofiarą, deprywacja i frustracja potrzeb ze szczególnym uwzględnieniem potrzeby bezpieczeństwa.

Motywy bezpośrednim czynu był motyw emocjonalno-afektywny z przewagą agresji gniewnej i w znacznym stopniu ograniczoną samokontrolą w czynie oraz poczucie zagrożenia związane ze zdrowiem i życiem osób bliskich: matki i siostry. Sprawca nie planował czynu, czyn był rozładowaniem spiętrzonego afektu. Biegli stwierdzili, iż Igor W. działał w stanie ograniczonej poczytalności.

Przypadek 3.

Bogdan M., lat 23. Oskarżony o dokonanie zabójstwa 3 starszych osób – sąsiadów. Będąc pod wpływem alkoholu, wszedł do domu ofiar i zażądał wydania pieniędzy. Prawdopodobnie napotkał słowny opór jednej z osób, na co zareagował niepożądaną agresją, w konsekwencji przy pomocy noża i drewnianego kołka dwie ofiary doprowadził do utraty przytomności, a jedną do zgonu. W celu upozorowania

wypadku – pożaru, i zatarcia śladów zbrodni ułożył ciała na poddaszu, oblał je płynem łatwopalnym, natomiast w budynku wzniecił ogień.

Oskarżony pochodzi z rodziny robotniczej, ma wykształcenie podstawowe, nie posiada zawodu, nie pracuje, kawaler, karany. Cięża matki, poród i rozwój wczesnodziecięcy badanego przebiegał bez zaburzeń. Atmosfera w domu była skrajnie niekorzystna: ojciec nadużywał alkoholu, awanturował się, był bardzo agresywny, stosował częste kary fizyczne. Agresywne wzorce zachowań były przejawiane także poza rodziną oskarżonego – w sąsiedztwie, wśród rówieśników. Oskarżony wcześniej zaczął manifestować objawy nieprzystosowania społecznego: wagarował, alkoholizował się, dokonywał przestępstw, przebywał w więzieniu, dokonywał samouszkodzeń.

Badania psychologiczne wykazały przeciętny poziom inteligencji, wysoki poziom neurotyzmu, ekstrawersję, osobowość niedojrzałą, antysocjalną o skłonnościach psychopatycznych i socjopatycznych, egocentryzm, labilność, nadpobudliwość, małą odporność na sytuacje trudne, bardzo słabą internalizację norm, chłód emocjonalny, skłonność do dominacji i obniżoną samokontrolę. Osobowość badanego oceniono jako skrajnie agresywną z przewagą agresji jawnej nad wrogością. U badanego stwierdzono także uszkodzenie ośrodkowego układu nerwowego.

Zbrodnia została popełniona w sytuacji nagłej z motywu ekonomicznego. Ofiarami były tutaj osoby znajome, a stosunek emocjonalny sprawcy do ofiary nie był negatywny, a wręcz można go określić jako pozytywny. Sprawcę uznano za poczytalnego w chwili dokonywania zbrodni.

Bibliografia

- Badura-Madej W., Dobrzyńska-Masterhazy A. (2000). *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Badźmirowska-Masłowska K. (2000). *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Budyn-Kulik M. (2005). *Zabójstwo tyrana domowego. Studium prawno karne i wiktymologiczne*. Lublin: Verba.
- Czerwińska E. (1997). *Zespół prehomicydalny – próba analizy psychologicznej*. Niepublikowana praca magisterska. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Instytut Psychologii.
- Czerwińska E. (1998). *Syndrom prehomicydalny — próba analizy psychologicznej*. W: B. Urban (red.), *Problemy współczesnej patologii społecznej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Czerwińska E. (2001). *Sprawcy zabójstw na tle sytuacji trudnej*. W: B. Urban (red.), *Społeczne konteksty zaburzeń w zachowaniu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Czerwińska E. (2003). *Sprawcy zabójstw na tle seksualnym*. Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, seria: Psychologia, Zeszyt X.
- Daszkiewicz K. (1982). *Przestępstwo z afektu w polskim prawie karnym*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Gierowski J.K. (1989). *Motywacja zabójstw*. Rozprawa habilitacyjna. Kraków: Akademia Medyczna im. Mikołaja Kopernika.
- Gierowski J.K., Szaszkievicz M. (2002). *Osobowość i motywacja sprawców zabójstw*. W: J.K. Gie-

- rowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), *Zabójcy i ich ofiary*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych.
- Hakim C. (1982). *Secondary Analysis in Social Research*. London–Boston–Sydney: George Allen and Unwin.
- Heitzman J. (1995). *Zespół pourazowego stresu – kryteria diagnostyczne, zastosowanie kliniczne i orzecznictwo*. *Psychiatria Polska*, 29(6).
- Heitzman J. (1996). *Upicie alkoholowe jako przedmiot ekspertyzy sądowo–psychiatrycznej*. W: J.K. Gierowski, A. Szymusik (red.), *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*. Kraków: Wydawnictwo Collegium Medicum UJ.
- Heitzman J. (2002). *Stres w etiologii przestępstw agresywnych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Hołyst B. (1970). *Zabójstwo. Studium kryminalistyczne i kryminologiczne*. Warszawa: MSW.
- Janowska H. (1974). *Zabójstwa i ich sprawy. Analiza socjologiczna*. Warszawa: PWN.
- Kowalczyk M. (2014). *Przestępcy seksualni. Zabójcy, gwałciciele, pedofile i ich resocjalizacja*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Kowalczyk M. (2012). *Zabójcy seryjni i seksualni oraz możliwości ich resocjalizacji*. *Resocjalizacja Polska*, 3, s. 35–53.
- Kowalczyk M. (2010). *Zabójcy i mordercy. Czynniki ryzyka i możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych*. Kraków: Impuls.
- Kowalczyk-Jamnicka M. (2010). *Modelowe ujęcie sprawców zabójstw i możliwości ich resocjalizacji*. W: *Kim oni są? Charakterystyka sprawców wybranych przestępstw*, M. Kowalczyk-Jamnicka (red.). Jastrzębia Góra.
- Leszczyński J. (1992). *Zabójstwa na tle seksualnym w Polsce. Studium Kryminologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Lewicki A. (1969). *Geneza zaburzeń zachowania*. W: A. Lewicki (red.), *Psychologia kliniczna*. Warszawa: PWN.
- Majchrzyk Z. (1994). *Motywacja u kobiet sprawczyń zabójstw a proces ich socjalizacji*. Niepublikowana praca doktorska. Kraków. UJ.
- Majchrzyk Z. (2001). *Nieletni, młodociani i dorośli sprawcy zabójstw. Analiza procesów motywacyjnych i dyspozycji osobowościowych*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Majchrzyk Z. (2009). *Kiedy kobieta zabija. Motywy, osobowość, relacja sprawca-ofiara, strategie obronne. Opinia sądowo-psychologiczna stanu silnego wzburzenia*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Majchrzyk Z. (2008). *Zabójczynie i zabójcy: osobowość, motywy, uwarunkowania sytuacyjne: analiza z perspektywy psychologicznego orzecznictwa sądowego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Mazur J. (2002). *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Nęcka E. (1979). *Regulacyjna funkcja mechanizmów obronnych*. *Przeegląd Psychologiczny*, 22(2).
- Paprzycki L.K. (1990). *Wpływ stanu nietrzeźwości alkoholowej sprawcy na ocenę jego poczytalności w sprawach o umyślne pozbawienia życia człowieka*. W: E. Milewska, Z. Majchrzyk (red.), *Uzależnienie od środków odurzających a orzecznictwo sądowe psychiatryczno-psychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo PTP.

- Pastwa-Wojciechowska B. (2013). *Psychopaci. Sprawcy przestępstw seksualnych*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia Universalis.
- Pikulski S. (1995). *Sprawcy zabójstw*. Przegląd Policyjny, 4(40).
- Pospiszyl I. (1999). *Razem przeciw przemocy*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Pospiszyl K. (1998). *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Pospiszyl K. (2005). *Przestępstwa seksualne*. Warszawa. Wyd. PWN.
- Przybyłek M. (2002). *Porównanie danych dotyczących zabójstw w Polsce, Wielkiej Brytanii i w Stanach Zjednoczonych*. W: J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydińska (red.), *Zabójcy i ich ofiary*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych.
- Reykowski J. (1966). *Funkcjonowanie osobowości w warunkach stresu psychologicznego*. Warszawa: PWN.
- Seligman M. (1988). *Bezradność, beznadziejność sytuacji i utrata kontroli poznawczej*. W: Ph. Zimbardo, L. Ruch (red.), *Psychologia i życie*. Warszawa: PWN.
- Seligman M., Walker E., Rosenhan D. (2003). *Psychopatologia*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Sitarczyk M. (2005). *Nieletni sprawcy zabójstw. Sylwetki psychologiczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Stępnik P. (1984). *Etiologia przestępczości młodocianych ze szczególnym uwzględnieniem czynnika sytuacyjnego*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Szymusik A. (1972). *Psychopatologia zabójstw*. Folia Medica Cracoviensia, 14.
- Szymusik A. (1996). *Opiniowanie sędowo-psychiatryczne*. W: J.K. Gierowski, A. Szymusik (red.), *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*. Kraków: Wydawnictwo Collegium Medicum UJ.
- Tomaszewski T. (1965). *Nerwice dziecięce i higiena psychiczna*. Warszawa: PWN.
- Tomaszewski T. (1975). *Psychologia*. Warszawa: PWN.
- Tyszkowa M. (1967). *Zachowanie się dzieci w sytuacjach trudnych*. Warszawa: PWN.
- Tyszkiewicz L. (1975). *Badania osobopoznawcze w prawie karnym. Wprowadzenie w problematykę prawną i kryminologiczną*. Warszawa: PWN.
- Urbanek A. (2010). *Doświadczenie napięć w relacji z ofiarą na podstawie wypowiedzi sprawców zabójstw*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Wolfgang M.E., Ferracuti F. (1967). *The subculture of Violence*. London: Tavistock.
- Wolska A. (1981). *Psychologiczne wyznaczniki zabójstw*. Niepublikowana praca doktorska, Poznań. UAM.
- Wolska A. (1999). *Zabójcy – studium psychologiczne*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Wolska A. (2001). *Model czynników ryzyka popełnienia zabójstwa*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Situational Factors in the Etiology of the Homicide

Abstract

The main objective of the study is to know and characterize the situational and motivational factors in the group of the offenders of homicide. In 2014, 82 offenders of homicide and their situational-motivational

background were subjected to the secondary analysis. Consequently, it can be concluded that most offenders of homicide experienced difficult situations and frustration/deprivation the biological or psychological needs before the crime. The most frequent difficult situations were: threat, situation of pain and overload, and frustration/deprivation related to following needs: self-esteem, acceptance, safety. The main motive for homicide was: the emotional-affective, the sense of threat, the sense of harm. The results of research allow us to formulate practical conclusions regarding the treatment/therapy and rehabilitation and forensic psychology (issuing opinions).

Key words: homicide, perpetrator, situational factors, difficult situation, frustration/deprivation of needs, motive of homicide